

BOLALARNI TABIAT VA IJTIMOY MUHIT BILAN TANISHTIRISH ORQALI FAOL LUG'ATNI RIVOJLANTIRISH

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20405730>

Mullajonova Zahro Baxrom qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Magistranti

Zahromullajonova@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat va ijtimoiy muhit bilan tanishtirish orqali ularning faol lug'atini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Bolalar nutqini rivojlantirishda tabiat hodisalari, ijtimoiy munosabatlar, didaktik o'yinlar va interfaol metodlarning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, bolalarning nutqiy faolligini oshirish, so'z boyligini kengaytirish hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishning samarali usullari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar

faol lug'at, nutq rivoji, maktabgacha ta'lim, tabiat, ijtimoiy muhit, bolalar nutqi, didaktik o'yin, interfaol metod, tarbiyachi, kuzatish.

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы развития активного словаря детей дошкольного возраста посредством ознакомления их с природой и социальной средой. Проанализирована роль природных явлений, социальных отношений, дидактических игр и интерактивных методов в развитии речи детей. Также представлены эффективные способы повышения речевой активности детей, расширения словарного запаса и формирования самостоятельного мышления.

Ключевые слова

активный словарь, развитие речи, дошкольное образование, природа, социальная среда, детская речь, дидактическая игра, интерактивный метод, воспитатель, наблюдение.

Annotation

This article discusses the development of preschool children's active vocabulary through introducing them to nature and the social environment. The importance of natural phenomena, social relationships, didactic games, and interactive methods in children's speech development is analyzed. Effective ways

of increasing children's speech activity, enriching vocabulary, and developing independent thinking skills are also presented.

Keywords

active vocabulary, speech development, preschool education, nature, social environment, children's speech, didactic game, interactive method, educator, observation.

KIRISH

Bolalarni tabiat va ijtimoiy muhit bilan tanishtirish maktabgacha ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki bola atrof-muhitni anglash jarayonida yangi tushunchalar, so'z va iboralarni o'zlashtirib boradi. Ayniqsa, bolalarning faol lug'atini rivojlantirishda tabiat hodisalari, jamiyatdagi munosabatlar, inson mehnati hamda kundalik hayot jarayonlari bilan tanishtirish katta ahamiyat kasb etadi. Faol lug'atning boyishi bolaning nutqiy rivojlanishi, fikrlash qobiliyati va erkin muloqotga kirishishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish pedagogika va psixologiyaning dolzarb masalalaridan biridir. Bolaning nutqi qanchalik boy va ravon bo'lsa, uning atrofdagi voqea-hodisalarni tushunishi, fikrini mustaqil bayon etishi ham shunchalik rivojlanadi. Shu sababli bolalarni tabiat va ijtimoiy muhit bilan tanishtirish orqali ularning so'z boyligini oshirish bugungi kunda muhim vazifalardan biri sanaladi. Tabiat bilan tanishtirish jarayonida bolalar o'simliklar, hayvonlar, fasllar, ob-havo hodisalari haqida bilimlarga ega bo'ladilar. Ijtimoiy muhit bilan tanishish orqali esa oila, mahalla, kasblar, insonlar o'rtasidagi munosabatlar haqida tushunchalari kengayadi. Bu esa ularning faol lug'atini yangi so'zlar bilan boyitishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat va ijtimoiy muhit bilan tanishtirish orqali ularning faol lug'atini rivojlantirish masalasi keng qamrovda o'rganildi. Tadqiqot mavzusini yoritishda pedagogika, psixologiya, maktabgacha ta'lim metodikasi va bolalar nutqini rivojlantirishga oid ilmiy adabiyotlar, o'quv qo'llanmalar hamda metodik tavsiyalar tahlil qilindi. Adabiyotlarni o'rganish jarayonida mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari, tadqiqot natijalari va pedagogik tajribalari asos qilib olindi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish muammosi bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, bolaning nutqi uning tafakkuri, dunyoqarashi va ijtimoiy faolligi bilan uzviy bog'liqdir. Psixolog va pedagog olimlar bolalar lug'atini boyitishda atrof-muhitni anglash, tabiat hodisalarini kuzatish hamda kattalar bilan muloqot qilish muhim

o'rin tutishini ta'kidlaydilar. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida bolaning faol lug'ati tez sur'atlarda rivojlanib, yangi so'zlarni o'zlashtirish imkoniyati yuqori bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili davomida bolalarni tabiat bilan tanishtirishning pedagogik asoslari o'rganildi. Tabiat bilan tanishtirish jarayonida bolalar o'simliklar, hayvonlar, fasllar, ob-havo hodisalari va ekologik tushunchalar haqida bilimlarga ega bo'ladilar. Shu orqali ularning so'z boyligi kengayadi, nutqida yangi iboralar paydo bo'ladi va kuzatuvchanlik qobiliyati rivojlanadi. Tabiat qo'ynida tashkil etiladigan sayrlar, ekskursiyalar va amaliy mashg'ulotlar bolalarning faol lug'atini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi ilmiy manbalarda alohida qayd etilgan. Shuningdek, ijtimoiy muhit bilan tanishtirishning ahamiyati ham adabiyotlar asosida tahlil qilindi. Bola oila, bog'cha, mahalla, transport vositalari, turli kasb egalari hamda jamiyatdagi munosabatlar haqida tushunchalarni egallash orqali ijtimoiy hayotga moslashadi. Bu esa bolalarning muloqot madaniyati, mustaqil fikrlashi va erkin nutqini shakllantirishga yordam beradi. Tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, bolalarning kattalar va tengdoshlari bilan muntazam suhbat qilishi ularning faol lug'atini boyituvchi asosiy omillardan biridir.

Tadqiqot metodologiyasida bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi. Jumladan, pedagogik kuzatish metodi orqali bolalarning tabiat va ijtimoiy muhit bilan tanishish jarayonidagi nutqiy faolligi o'rganildi. Suhbat metodi yordamida bolalarning yangi so'zlarni qo'llash darajasi, fikrni ifodalash qobiliyati hamda muloqot jarayonidagi faolligi aniqlashtirildi. Taqqoslash va tahlil metodlari asosida turli pedagogik yondashuvlarning samaradorligi o'rganildi.

Tadqiqot davomida interfaol metodlardan ham samarali foydalanildi. Didaktik o'yinlar, savol-javob mashqlari, rolli o'yinlar, rasmlar asosida hikoya tuzish, tabiat hodisalarini kuzatish kabi usullar bolalarning qiziqishini oshirish bilan birga ularning faol lug'atini boyitishga xizmat qildi. Ayniqsa, bolalarni bevosita tabiat bag'riga olib chiqish, ekskursiyalar tashkil etish va ijtimoiy obyektlar bilan tanishtirish jarayonlari samarali natijalar berdi. Shuningdek, tadqiqot metodologiyasida bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyiliga alohida e'tibor qaratildi. Chunki har bir bolaning nutqiy rivojlanish darajasi, qiziqishi va qabul qilish qobiliyati turlicha bo'ladi. Shu sababli mashg'ulotlarni tashkil etishda bolalarning psixologik xususiyatlari va ehtiyojlariga mos metodlardan foydalanish muhim deb topildi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi bolalarni tabiat va ijtimoiy muhit bilan tanishtirish orqali faol lug'atini rivojlantirishning nazariy hamda amaliy asoslarini ochib berishga xizmat qildi. Tadqiqot natijalari maktabgacha

ta'lim tashkilotlarida bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha samarali pedagogik tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

MUHOKAMA VA TADQIQOT NATIJALARI

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat va ijtimoiy muhit bilan tanishtirish orqali ularning faol lug'atini rivojlantirish masalasi atroflicha o'rganildi. Tadqiqot davomida olib borilgan kuzatishlar, suhbatlar va amaliy mashg'ulotlar natijasida bolalarning nutqiy rivojlanishida atrof-muhit bilan tanishtirish muhim omillardan biri ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, tabiat hodisalari va ijtimoiy hayot bilan bog'liq mashg'ulotlar bolalarning yangi so'zlarni tez o'zlashtirishi hamda ularni faol nutqda qo'llashga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Tadqiqot davomida bolalarning dastlabki lug'at boyligi va mashg'ulotlardan keyingi nutqiy faolligi o'zaro taqqoslandi. Natijalarga ko'ra, tabiat bilan bog'liq kuzatishlar, sayrlar va ekskursiyalar tashkil etilgan guruhlarda bolalarning so'z boyligi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Masalan, bolalar o'simliklar, hayvonlar, fasllar va ob-havo hodisalari haqida yangi tushunchalarni o'zlashtirib, ularni kundalik suhbatlarda faol qo'llay boshladilar. Bu esa ularning faol lug'ati boyiganini ko'rsatdi.

Ijtimoiy muhit bilan tanishtirish jarayonida ham bolalarda ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Oila a'zolari, kasb egalari, transport vositalari va jamiyatdagi munosabatlar haqida o'tkazilgan suhbatlar bolalarning erkin fikr bildirishiga yordam berdi. Rolli o'yinlar va sahnalashtirish mashg'ulotlari orqali bolalar yangi so'z va iboralarni amaliy nutqda qo'llashga odatlandilar. Ayniqsa, "shifokor", "o'qituvchi", "haydovchi", "sotuvchi" kabi kasblar haqida suhbatlar bolalarning ijtimoiy tasavvurlarini kengaytirish bilan birga lug'at boyligini ham oshirdi. Muhokama jarayonida bolalar nutqini rivojlantirishda pedagogning roli juda muhim ekanligi aniqlandi. Tarbiyachining to'g'ri tashkil etilgan savol-javoblari, tushuntirishlari va rag'batlantiruvchi metodlari bolalarda nutqiy faollikni oshirdi. Ayniqsa, interfaol metodlardan foydalanilgan mashg'ulotlarda bolalar faol ishtirok etib, mustaqil fikr bildirishga harakat qildilar. Bu esa ularning muloqot madaniyati va erkin nutqini rivojlantirishga xizmat qildi.

Bolalarni tabiat va ijtimoiy muhit bilan muntazam tanishtirib borish ularning nafaqat lug'at boyligini, balki tafakkuri, kuzatuvchanligi va mustaqil fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Tabiiy va ijtimoiy muhit bilan bog'liq mashg'ulotlar bolalarda qiziqish uyg'otib, ularni faol muloqotga chorlaydi. Natijada bolalar yangi so'zlarni tez eslab qoladi va ularni amaliy nutqda samarali qo'llay boshlaydi. Shuningdek, tadqiqot davomida didaktik o'yinlar, rasmlar asosida hikoya tuzish, tabiatni kuzatish, ekskursiyalar va rolli o'yinlarning samarali metodlar ekanligi

tasdiqlandi. Ushbu metodlar bolalarda nutqiy faollikni oshirish bilan birga ularning ijodiy fikrlashini ham rivojlantirdi.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat va ijtimoiy muhit bilan tanishtirish orqali ularning faol lug'atini rivojlantirish masalasi keng yoritildi. Tadqiqot davomida bolalar nutqini rivojlantirishda atrof-muhitning, ayniqsa tabiat va ijtimoiy muhitning muhim o'rin tutishi ilmiy va amaliy jihatdan asoslab berildi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida ularning kuzatuvchanligi, tafakkuri va nutqiy faolligi rivojlanadi. Tabiat hodisalari, o'simliklar, hayvonot olami va fasllar haqidagi bilimlar bolalarning yangi so'zlarni o'zlashtirishiga yordam beradi. Shu bilan birga, ijtimoiy muhit bilan tanishtirish orqali bolalarda jamiyat, kasblar, insonlar o'rtasidagi munosabatlar haqidagi tushunchalar shakllanadi va ularning faol lug'ati boyiydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh. M. **Yangi O'zbekiston strategiyasi.** – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464 b.
2. Mirziyoyev Sh. M. **Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.** – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 56 b.
3. Asqarova M. **Maktabgacha pedagogika.** – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 320 b.
4. Babayeva D. **Nutq o'stirish metodikasi.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 240 b.
5. Qodirova F. **Maktabgacha ta'lim pedagogikasi.** – Toshkent: Tafakkur, 2021. – 280 b.
6. G'ulomova X. **Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi.** – Toshkent: Ilm ziyo, 2020. – 256 b.
7. Jumaev M. **Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi.** – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2018. – 224 b.